

10. Prohrama vykladiv na ukrainskii hospodarskii akademii v Ch.S.R. u zymovomu semestri 1925–26-ho akademichnoho roku. – Podiebrady, 1925. – 22 s.
11. Ukrainska hospodarska akademiia. – Praha – Podiebrady, 1932.
12. Ukrainska Hospodarska Akademiia v Ch.S.R. Podiebrady, 1922–1935 i Ukrainskyi tekhnichno-hospodarskyi instytut. Podiebrady – Rehensburh – Miunkhen 1932–1972. – Niu-York, 1972. – T. III. – 278 s.
13. Ukrainskyi Tekhn. Hospod. Instytut zaochnoho navchannia // Ridna shkola. – Lviv, 1932. – Chys. 13–14. – S. 260.
14. Ukrainskyi Tekhnichno-Hospodarskyi Instytut v Podiebradakh // Ridna shkola. – Lviv, 1935. – Chys. 1. – S. 23–24.
15. Ukrainskyi tekhnikum silskohospodarskoi promyslovosti // Ridna shkola. – Lviv, 1937. – Chys. 2. – S. 79.
16. Ukrainskyi Tekhnichno-hospodarskyi Instytut Pozaochnoho Navchannia // Kooperativna Respublyka. – Lviv, 1932. – Chys. 9. – S. 343.
17. Khto studiuiie podiebradskomu Ukrainskomu tekhnichno- hospodarskomu instytuti // Visti UTHI. – 1937. – Ch. 18-19 – S.6.
18. Shevcheniv I. Ukrainska hospodarska akademiia v Chekhoslovatskii Respublytsi / I. Shevcheniv // Silskyi Hospodar. – Lviv, 1926. – Chys. 8. – S. 138.
19. Iaroshenko T. O. Do istorii odnogo arkhivu:fondy Ukrainskoho tekhnichno-hospodarskoho instytutu v Miunkheni – vidteper u Mohylianskii knyhozbirni / T. Yaroshenko // Visnyk Knyzhkovoï palaty. – 2011. – № 1. – S. 25-28.

УДК 37.014.543/09

Тетяна Михайлівна Біліченко,

аспірант кафедри педагогіки та менеджменту
освіти Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка,
e-mail: tatbil0377@gmail.com

ІСТОРІОГРАФІЯ ДОЖОВТНЕВОГО ТА РАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ТА ПРИВАТНИХ ОСІБ У СФЕРІ РОЗВИТКУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано наукові праці вітчизняних дослідників, присвячені аналізу історіографії дожовтневого та радянського періодів щодо просвітницької діяльності громадських об'єднань та приватних осіб у сфері розвитку початкової народної освіти в Україні у другій половині XIX – на початку XX століття. На підставі аналізу широкого масиву історичної та історико-педагогічної літератури схарактеризовано основні тенденції висвітлення означеної проблеми. З'ясовано, що участь громадськості у розвитку початкового народного шкільництва на засадах благодійності не стала предметом окремого історико-педагогічного дослідження в означені періоди.

Ключові слова: історіографія, благодійність, початкова освіта, просвітницька діяльність, приватна, громадська ініціатива.

Постановка проблеми. Сучасна система освіти в Україні перебуває на етапі серйозної перебудови і має принциповий і фундаментальний характер. Визначено пріоритети національної політики у сфері освіти, основними з яких є формування національних і загальнолюдських цінностей, забезпечення освітніх потреб населення, збереження культурно-історичних традицій виховання і навчання молодого покоління.

Повною мірою цьому сприяє фундаментальне вивчення, об'єктивна оцінка, творче осмислення і використання кращих здобутків історії педагогіки; просвітницької діяльності громадських об'єднань та приватних осіб з метою оптимального поєднання класичної спадщини минулого із сучасними досягненнями наукової думки.

У вітчизняній історичній та історико-педагогічній науці до останнього часу існували певні прогалини в дослідженні діяльності педагогів, громадських діячів, меценатів та об'єднань, які зробили значний внесок у розвиток педагогічної думки і системи освіти в Україні. Існує нагальна потреба повернути їхні імена до сучасного національного історико-педагогічного простору. Особливо важливим, вважаємо, були їхні зусилля, спрямовані на забезпечення широкої, доступної та якісної елементарної освіти малозабезпеченим верствам населення у пореформений час другої половини XIX – початку XX ст.

Радянський період відзначався однозначністю, формалізацією і тенденційністю наукового пошуку, особливо стосовно розвитку приватної та громадської ініціативи представників аристократії, бізнесу та культурної інтелігенції. Очевидна політизація оцінок не дозволяла історикам педагогіки об'єктивно поглянути на реальний внесок і досягнення цих об'єднань та персоналій у сфері просвіти. Дослідження педагогічного доробку окремих персоналій та громадських об'єднань подавалися в політико-ідеологічному вимірі.

Сучасна джерельна база історії педагогіки розширюється. До наукового обігу вводяться нові історичні документи, архівні матеріали, маловідомі джерела.

Актуальність обраної теми дослідження полягає в тому, що все це, на нашу думку, потребує серйозного історіографічного осмислення цієї проблеми з урахуванням методологічних принципів сучасної історіографії. Бо, як стверджував у цьому контексті Е. Дніпров, «без серйозних історіографічних досліджень неможливо усвідомити процес розвитку історико-педагогічного знання, виявити у ньому лакуни і визначити перспективи подальшої роботи в історії педагогіки... Історіографія не зовнішній атрибут історичного дослідження, але перша обов'язкова умова проведення цього дослідження, перший показник його культури» [1, с. XII; LVII].

Формулювання мети статті. Здійснити історіографію дожовтневого та радянського періодів проблеми дослідження просвітницької діяльності громадських об'єднань та приватних осіб у сфері розвитку початкової народної освіти в Україні у другій половині XIX – на початку XX століття.

Виклад основного матеріалу. Аналіз фактологічного матеріалу з теми доводить, що дослідження ролі приватної та громадської ініціатив у вітчизняному просвітницькому русі починається з другої половини XIX століття.

Так, відомий дослідник народної освіти Росії Я. Абрамов у серії статей «Хроніка народної освіти» серед інших досліджував і доброчинні джерела виникнення та розвитку освітніх закладів різного рівня [2]. Автор наголосив, зокрема, на благодійності як головному джерелі розвитку недільних шкіл. Його статті містили переважно фактичний, а не аналітичний матеріал.

Висвітленню окремих питань народної освіти у XIX столітті та ролі народної ініціативи у справі її поширення та підтримки було присвячено дослідження А. Пругавіна [3]. Автор дав загальну характеристику розвитку системи освіти в Росії, однак не висвітлив значення громадської ініціативи у справі розвитку початкової народної освіти в Україні.

Цінні матеріали з історії благодійної діяльності вміщено в працях відомого дослідника Полтавщини І. Павловського. Так, у монографії з історії полтавського дворянства він висвітлив його благодійну діяльність, зокрема, і у сфері допомоги початковим навчальним закладам [4]. Варто підкреслити, що автор справедливо наголосив на тому, що розвиток народної школи не може ґрунтуватися виключно на благодійних засадах. І. Павловський створив і біографічний словник державних, громадських, релігійних діячів, у якому подав інформацію про найвідоміших благодійників Полтавщини [4]. У своїх працях І. Павловський також досліджував питання доброчинної допомоги освітнім закладам Полтавщини у вигляді

будівництва приміщень тощо.

Окремі дані про благодійну діяльність у галузі освіти в Полтаві містить праця В. Бучневича, в якій описано найбільш значні пожертвування, переважно на заснування нових навчальних закладів [6]. Побіжно історію створення недільних шкіл на Полтавщині та діяльність Полтавського приказу громадської опіки дослідив у своїй праці Ф. Щербина [7].

Цікавий аспект громадської благодійної діяльності був досліджений І. Лапшовим, який вивчав проблему участі кооперативних організацій у справі надання благодійної допомоги [8]. Як наголосив дослідник, кооперативи та сільськогосподарські товариства ініціювали створення недільних шкіл, бібліотек-читалень і чайних, продаж різноманітної літератури, проведення лекцій, читань, курсів та спектаклів; але найактивніше вони сприяли розвитку початкової економічної освіти.

Аналіз ступеня наукового розроблення проблеми свідчить про те, що перші спроби дослідити розвиток вітчизняного просвітництва в історичній проекції були зроблені вченими на початку ХХ століття – в період українського національного і культурно-освітнього відродження. Так, відповідна наукова база була підготована М. Костомаровим: «Дві руські народності» (1861 р.); «Світогляд українського народу» (1876 р.) – І. Нечуй-Левицьким; М. Грушевським – десяти томна «Історія України-Руси» (1848–1937 рр.), його ж – «Ілюстрована історія України» (1912 р.), «Культурно-національний рух на Україні в XVI–XVIII віці» (1912 р.); І. Огієнком – «Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу» (1918 р.). Дослідники розглядали процес формування українського просвітницького руху як складової національної культури.

Крім цих ґрунтовних досліджень історико-культурних явищ і процесів в Україні на початку ХХ століття з'явилося багато праць, які висвітлювали важливі аспекти історії української культури взагалі, і національного просвітницького руху зокрема. Так, вивчення історичних джерел показало, що провідні культурні діячі, такі як П. Куліш, М. Драгоманов, І. Франко, Леся Українка, М. Павлик, С. Подолинський, С. Русова та ін. намагалися ввести українську культуру в систему західноєвропейської, спираючись, зокрема, на традиції вітчизняного просвітництва. Вони констатували, що вітчизняний просвітницький рух у своєму історичному розвитку зазнав певного впливу загальноєвропейського [9, с. 168].

Питання з історії народної освіти порушено і в монографіях загальнодержавного та регіонального характеру. Прикладом можуть бути праці «Продуктивні сили Росії» та «Росія наприкінці ХІХ ст.» за загальною редакцією В. Ковалевського [10]. У підрозділі «Народна освіта» розглядається організаційна структура та управління системою освіти, аналізуються основні типи навчальних закладів, наведено важливі статистичні матеріали. Проблеми, пов'язані з розвитком освіти, висвітлюються і в монографії Д. Багалія, Д. Міллера «Історія м. Харкова за 250 років його існування» [11]. У ній ґрунтовно, в хронологічній послідовності аналізується розвиток народної освіти у місті Харкові – на той час, по суті, духовній столиці України, досліджується внесок органів місцевого самоврядування, громадськості, приватних осіб у розвиток освіти, вивчається історія початкових шкіл міста, узагальнюються основні надбання в цій сфері та перспективи розвитку. Монографія містить фактичний матеріал, який не втратив свого значення і сьогодні.

Незважаючи на певне зростання шкільної мережі у другій половині ХІХ ст., значна частина дітей була позбавлена можливості отримати початкову освіту. До таких висновків дійшли члени комісій органів місцевого самоврядування щодо стану початкової освіти у 90-х рр. [12]. У той же час В. Вахтеров переконливо довів можливість і необхідність упровадження загальної початкової освіти. На початку 1894 р. він виступив з доповіддю на цю тему в Московському комітеті грамотності [13]. Вона мала великий успіх. Це сприяло активізації суспільних сил для вирішення найважливішої проблеми в освітянській сфері – загальності початкової освіти, тобто доступності народних училищ усім дітям шкільного віку, незалежно від майнового, релігійного й соціального становища та місця проживання. Розроблення цієї теми знайшло відгук у широких колах державних діячів, установ,

громадських організацій та приватних благодійників. Почали створюватися шкільні комісії, педагогічні бюро, які проводили необхідні підрахунки, розроблялись плани та карти створення шкільних мереж, обґрунтовувались основні засади впровадження загального навчання. Разом з цим висвітлювався ступінь участі Міністерства народної освіти та широкої громадськості в цій справі, визначались досягнуті результати та шляхи подальшої копіткої роботи [14].

Після 1917 р. увага дослідників до проблеми ролі приватної ініціативи у становленні освітніх закладів України другої половини XIX століття значно зростає. Про це, зокрема, свідчать спеціальні розвідки з історії недільних шкіл, які, як відомо, відкривалися і функціонували майже виключно на благодійні кошти. Саме в цьому контексті висвітлюється історія недільних шкіл на Полтавщині у 1860–1862 роках у статті Д. Граховецького [15]. Характерно, що автор подав не лише характеристику загальних умов їх виникнення та діяльності, а й показав роль громадських та освітніх діячів Полтавщини у вирішенні складних проблем, пов'язаних із заснуванням та роботою цих закладів.

Подібне коло питань розглянуто також у статті Л. Миловидова, який досліджував історію недільних шкіл на Чернігівщині [16].

Просвітницька спадщина всесвітньо відомого організатора недільних шкіл в Україні Х. Алчевської перебувала у колі наукового аналізу широкого кола дослідників Л. Бондар та ін. [17].

Вивчення та узагальнення науково-педагогічних джерел свідчить про те, що у 1920-ті рр. активно досліджувалась діяльність українських громад, які були суттєвим чинником громадського та освітнього життя України другої половини XIX століття. Зокрема, на сторінках часопису «Україна» побачили світ цікаві розвідки О. Рябініна-Скляревського про діяльність Одеської, Київської громад у 1870-ті рр. [18]. І. Житецький оприлюднив результати дослідження історії Київської громади у 1860-х рр. [19]. Розвідку про діяльність Полтавської громади підготував і опублікував М. Гніп [20]. Історію Чернігівської громади та її роль у громадському житті, й зокрема у добродійній діяльності, схарактеризовано у дослідженні М. Возняк [21]. У широкій просвітницькій діяльності громад помітне місце посідала робота, пов'язана із розширенням мережі початкових шкіл.

Зазначимо, що, аналізуючи громадівський рух на тлі суспільно-політичних реалій самодержавної Росії другої половини XIX століття, дослідники не могли обійти увагою і проблеми розвитку освіти та участі українських громадських діячів у їх вирішенні. Зокрема, у дослідженні М. Гніпа багато уваги присвячено особистому внеску окремих громадівців у справу розвитку початкової освіти на Полтавщині. Автором було не лише відтворено детальну історію громади, а й уміщено важливі документи, що стосувались її діяльності, наприклад, листування з керівництвом губернії щодо відкриття нових освітніх та культурних закладів, проведення народних читань, заснування бібліотек тощо [20].

Безумовну історіографічну цінність мають і опубліковані у 1920-ті рр. спогади відомої діячки, засновниці навчальних закладів, історика просвітницького руху та почесного члена Харківського товариства грамотності С. Русової [22]. Авторка представила педагогічно цінний матеріал про відкриття нею першого дитячого садка в Києві, просвітницьку діяльність у Чернігові, Харкові, Херсоні та Полтаві.

На жаль, вже з кінця 20-х – початку 30-х рр. XX століття визначальним принципом дослідження історії взагалі та історії педагогіки зокрема став класовий підхід, згідно з яким піддавалися критиці дії у галузі освіти урядових кіл та представників «панівних верств» населення. У зв'язку з цим негативну оцінку отримали дії національної аристократії щодо підтримки освіти. Навіть приклади благодійної допомоги з боку громадських об'єднань та селянства згадувалися лише в окремих випадках. Благодійна діяльність була визнана буржуазним явищем. Тому в наступних дослідженнях радянського періоду факти благодійної допомоги замовчувалися, а якщо й згадувалися, то отримували негативні оцінки.

Такий підхід до середини 1970-их рр. міцно тримався й в українській історіографії.

Навіть у фундаментальній узагальнювальній праці «Історія Української РСР», в якій досить ґрунтовно проаналізовано основні тенденції та особливості розвитку освіти в Україні другої половини XIX – початку XX століття, благодійність як один із суттєвих чинників функціонування освітніх закладів згадується лише у контексті висвітлення історії недільних шкіл [23].

Як відомо, важливого значення роботі недільних шкіл надавали народники, особливо ліберального напрямку. Проте увага радянських дослідників була зосереджена переважно на вивченні питань революційної течії в народництві. Щоправда, в окремих публікаціях з історії громадсько-політичного руху в Україні 70–80-их рр. XIX століття в Україні містилися матеріали про роль прогресивних кіл громадськості у справі поширення народної освіти [24]. Так, у монографії М. Рудька досліджувалася відповідна діяльність революційних народників в Україні [25]. У монографії А. Волощенка, присвяченій історії суспільно-політичного руху в Україні, описувалися ходіння в народ, випадки проведення читань, лекцій для народу тощо. Однак такі матеріали подавалися у контексті революційної діяльності народників [26].

Виняток із загальнотенденційної картини становить лише дисертація «Передовые школы нового типа, созданные общественной и частной инициативой в России в начале XX века» (1966 р.) та ряд журнальних публікацій дослідника приватної освіти М. Михайлової [27]. У її дослідженнях виявлено та схарактеризовано особливості навчально-виховної роботи у приватних та громадських школах, що діяли на початку XX ст.

Проведений аналіз підтвердив, що лише в другій половині 70-х рр. XX століття науковці почали досліджувати участь широких верств населення у справі становлення освітніх закладів в Російській імперії взагалі та в Україні зокрема. Одним із перших до цієї проблематики звернувся Г. Жураківський. Досліджуючи історію освіти у дореволюційній Росії, автор не лише наголосив на значенні благодійності в заснуванні та підтримці навчальних закладів, але й навів ряд конкретних прикладів відповідної діяльності громадськості в Україні. Проте дослідник навіть не використовував термін «благодійність» [28].

Подібно побудована й робота В. Борисенка, в якій головна увага звертається на процес становлення закладів саме початкової народної освіти. Зокрема, автор дав досить розгорнуту картину діяльності недільних шкіл, показав їх значення в освіті найбільш вразливих прошарків населення України. У цьому дослідженні також проаналізовано основні закономірності розвитку початкових шкіл у 60–90-ті рр. XIX століття, висвітлено роль окремих громадських діячів у їх становленні. Проте знову ж таки допомога громадськості навчальним закладам оцінювалася вченим не як вияв благодійності, а як свідчення усвідомлення демократичними колами українського суспільства важливості освіти широких народних мас [29]. Навіть у роботі Л. Бондар про відому благодійницю Х. Алчевську її роль у заснуванні та підтримці закладів початкової освіти показано виключно через призму громадської та освітньої діяльності просвітительки [17].

Ретельне опрацювання широкого кола літературних джерел з теми дослідження засвідчило, що ситуація певним чином почала змінюватися з середини 1980-х рр. Так, у другому томі «Історії Києва», що вийшов друком у 1986 р., не лише вміщено відомості про стан початкової, середньої та вищої освіти міста, а й схарактеризовано роль громадськості та благодійників у підтримці навчальних закладів, зокрема недільних шкіл [30].

На ролі приватної ініціативи в заснуванні недільних шкіл наголошували також автори надрукованої у 1991 р. багатотомної праці «Нариси історії школи і педагогічної думки народів СРСР», в якій узагальнено відомості про структуру навчальних закладів народної освіти, динаміку її змін під впливом різних чинників [31].

Однією із останніх робіт радянського періоду, проаналізованих нами відповідно до предмета наукового пошуку, став нарис М. Ярмаченка, присвячений дослідженню історії розвитку освіти протягом X–XX століть [32]. Автор, зокрема, значну увагу приділив дослідженню становлення системи навчання дітей, у тому числі – молодшого шкільного віку, з вадами (ці навчальні заклади створювалися майже виключно на кошти приватних осіб і

різноманітних благодійних товариств).

Висновки. Підбиваючи підсумки дореволюційного періоду історіографії досліджуваної теми, необхідно відзначити, що в кінці XIX – на початку XX ст. активно розроблювалися всі аспекти організації початкової шкільної мережі. Було зроблено перші спроби узагальнення досягнутих результатів. Критично аналізувались основні етапи розвитку системи народної освіти, створювалась науково-методична база забезпечення навчального процесу в початковій школі. Саме в цей період з'явилися перші історико-статистичні дослідження шкільної мережі окремих українських регіонів. Важливо підкреслити, що дореволюційна історіографія певною мірою відчула і впливи суспільно-політичної боротьби того часу. Все це заклало передумови для створення міцної вихідної бази з метою більш глибокого розроблення питання початкової освіти в Україні у тому числі – на засадах широкої участі у цьому процесі громадськості.

Оцінюючи стан радянської історіографії з досліджуваної проблеми, необхідно відзначити, що вивченню шкільної освіти 1861–1917 рр. присвячено велику кількість літератури. Особливу цінність становлять узагальнювальні праці, створені авторськими колективами відомих дослідників, що присвячені історії школи та педагогічній думки досліджуваного періоду. Вагомим досягненням цього періоду є звернення до аналізу шкільництва в Україні. Проте детального вивчення питання української шкільної системи освіти не отримали.

Історіографія зазначеного періоду, незважаючи на всі свої недоліки, дозволила виокремити деякі праці та дослідження, в яких побіжно висвітлювалась просвітницька діяльність меценатів та громадських об'єднань у сфері розвитку початкової народної освіти в Україні XIX – початку XX століття. Однак з'ясовано, що ця проблема як окремий предмет дослідження не була представлена з-поміж інших.

Наші подальші розвідки будуть присвячені аналізу вітчизняної історіографії заявленої проблеми у період розвитку української незалежності (1991–2017 рр.).

Список використаних джерел та літератури

1. Днепров Э. Д. Советская литература по истории школы и педагогики дореволюционной России (1918–1977) : библиогр. указ. / Э. Д. Днепров ; Акад. пед. наук, НИИ общ. педагогики. – М. : НИИ ОП, 1979. – 446 с.
2. Абрамов Я. Хроника народного образования / Я. Абрамов // Русская школа. – 1890. – № 4. – С. 147–155; 1891. – № 2. – С. 200–206; № 5–6. – С. 269–277; № 7–8. – С. 284–291; № 9. – С. 215–223; 1892. – № 11. – С. 228–234; 1893. – № 1. – С. 224–232; № 11. – С. 213–219; 1894. – № 1. – С. 197–204; № 2. – С. 237–243; № 12. – С. 202–209.
3. Пругавин А. С. Запросы народа и обязанности интеллигенции в области просвещения и воспитания / А. С. Пругавин. – СПб. : Тип-я И. Н. Скороходова, 1895.
4. Павловский И. Ф. К истории полтавского дворянства (1802–1902 гг.). Очерк по архивным данным / И. Ф. Павловский. – Вып. 1. – Полтава : Издание Полтавского дворянства, 1906. – 277 с.
5. Павловский И. Ф. Полтавцы. Иерархи, государственные и общественные деятели и благотворители. Опыт краткого биографического словаря Полтавской губернии с половины XVIII в. / И. Ф. Павловский. – Полтава : Издание Полтавской ученой архивной комиссии, 1914. – 294 с.
6. Бучневич В. Е. Записки о Полтаве и ее памятниках / В. Е. Бучневич. – Полтава, 1902. – 440 с.
7. Щербина Ф. А. История Полтавского земства. Дореформенный период и введение земских учреждений / Ф. А. Щербина. – Выпуск 1. – Полтава, 1914. – 238 с.
8. Лапшов И. Кооперация и культура / И. Лапшов // Русская школа. – 1915. – № 2. – С. 76–96.

9. Груць Г. М. С. Русова і просвітительський рух в Україні : дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / Галина Михайлівна Груць ; Тернопільський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Т., 1999. – 193 л.+ 165 л. дод.
10. Производительные силы России / под ред. В. И. Ковалевского. – СПб., 1902. – 168 с.
11. Багале́й Д. И. История г. Харькова за 250 лет его существования / Д. И. Багале́й, Д. П. Миллер. – Харьков, 1912. – Т. 2. – 905 с.
12. Бычков Н. Грамотность сельского населения / Н. Бычков // Юридический вестник. – 1890. – № 7–8.
13. Вахтеров В. П. Условия распространения грамотности в народе / В. П. Вахтеров. – М., 1895. – 195 с.
14. Деятельность Министерства народного просвещения по введению всеобщего обучения в земских губерниях // Русская школа. – 1912 – № 1.
15. Граховецький Д. Перші недільні школи на Полтавщині та їх діячі (1860–1862 рр.) / Д. Граховецький // Україна. – 1928. – Кн. 4. – С. 51–73.
16. Миловидов Л. Недільні школи на Чернігівщині в 1860 рр. / Л. Миловидов // Чернігів і північне Лівобережжя. Огляди, розвідки, матеріали ; під. ред. М. Грушевського. – К., Державне видавництво України, 1928.
17. Бондар Л. Христина Алчевська – організатор освітньої справи в Україні / Л. Бондар // Рід. шк. – 2002. – № 2. – С. 60–62.
18. Рябінін-Скляревський О. З революційного українського руху 1870-х років. Одеська громада 1878-х років / О. Рябінін-Скляревський // Україна. – 1927. – Кн. 4. – С. 132–145.
19. Житецький І. Київська громада за 60-тих років / І. Житецький // Україна. – 1928. – Кн. 1. – С. 91–125.
20. Гніп М. Громадський рух 1860 рр. На Україні. Полтавська громада / М. Гніп. – Х. : Державне видавництво України, 1930. – 234 с.
21. Возняк М. З життя Чернігівської громади / М. Возняк // Україна. – 1927. – № 6. – С. 114–124.
22. Русова С. Мої спомини / С. Русова. – К. : Україна-Віта, 1996. – 208 с.
23. История Украинской ССР в 10 т. / гл. ред. Ю. Ю. Кондуфор и др. – Т. 4, 5 – К. : Наук. думка, 1976.
24. Итенберг Б. С. Движение революционного народничества. Народные кружки и «хождения в народ» в 70-х годах XIX ст. – М. : Наука, 1965. – 443 с.
25. Рудько М. П. Революційні народники на Україні (70-ті роки XIX ст.). – К. : Видання Київського університету, 1973. – 205 с.
26. Волощенко А. К. Нариси з історії суспільно-політичного руху на Україні в 70-х – на початку 80-х років XIX ст. / А. К. Волощенко – К. : Наук. думка, 1974. – 221 с.
27. Роєнко С. О. Розвиток шкільної приватної освіти в Україні (XIX – початок XX століття) : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / С. О. Роєнко; Кіровоградський. держ. пед. ун-т ім. В. Вінниченка. – Кіровоград, 2014. – 22 с.
28. Жураковский Г. Е. Из истории просвещения в дореволюционной России / Г. Е. Жураковский. – М. : Педагогика, 1978. – 160 с.
29. Борисенко В. Й. Боротьба демократичних сил за народну освіту на Україні в 60-90-х роках XIX ст. / В. Й. Борисенко. – К. : Наук. думка, 1980. – 155 с.
30. Історія Києва. Київ періоду пізнього феодалізму і капіталізму / ред. В. Г. Сарбей. – Т. 2. – К. : Наук. думка, 1986. – 439 с.
31. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Вторая половина XIX века / Ш. И. Ганелин, Л. Д. Голубковских, П. В. Горностаев и др. – М. : Педагогика, 1976. – 600 с.
32. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – початок XX ст.). Нариси / М. Д. Ярмаченко. – К. : Радянська школа, 1991. – 384 с.

Татьяна Михайловна Биличенко,
аспирант кафедры педагогики и менеджмента
образования Глуховского национального педагогического
университета имени Александра Довженко,
e-mail: tatbil0377@gmail.com

**ИСТОРИОГРАФИЯ ДООКТЯБРЬСКОГО И СОВЕТСКОГО ПЕРИОДОВ
ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОБЩЕСТВЕННЫХ
ОРГАНИЗАЦИЙ И ЧАСТНЫХ ЛИЦ В СФЕРЕ РАЗВИТИЯ НАЧАЛЬНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX – В НАЧАЛЕ XX ВВ.**

В статье проанализированы научные работы отечественных исследователей, посвящённые анализу историографии дооктябрьского и советского периодов касательно исследования просветительской деятельности общественных объединений и частных лиц в сфере развития начального народного образования в Украине во второй половине XIX – начале XX века. На основе анализа широкого массива исторической и историко-педагогической литературы охарактеризованы основные тенденции освещения указанной проблемы. Выяснено, что участие общественности в развитии начального народного образования на основе благотворительности не стало предметом отдельного историко-педагогического исследования в указанные периоды.

Ключевые слова: историография, благотворительность, начальное образование, просветительская деятельность, частная, общественная инициатива.

Tetiana Bilichenko
post graduate student, O. Dovzhenko Hlukhiv
national pedagogical university
e-mail: tatbil0377@gmail.com

**HISTORIOGRAPHY OF THE PRE-REVOLUTION AND SOVIET PERIODS OF
RESEARCHING THE EDUCATIONAL ACTIVITY OF PUBLIC ORGANIZATIONS AND
INDIVIDUALS IN THE SPHERE OF PRIMARY EDUCATION IN UKRAINE IN THE
SECOND HALF OF THE 19TH – THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURIES**

***Introduction** For present the study of activity of teachers, community leaders, philanthropists, social and educational societies that made a significant contribution to the development of the primary public education in Ukraine in the second half of the 19th – the beginning of the 20th centuries is still actual.*

***Purpose.** To make historiography of pre-revolution and Soviet periods of researching the problems of educational associations and individuals in the sphere of primary public education in Ukraine in the second half of the 19th – the beginning of the 20th centuries.*

***Methods.** Historical and genetic, typological, periodization, historiography analysis method.*

***Results.** The article deals with the analysis of the scientific works of Ukrainian scientists devoted to analyzing the historiography of pre-revolution and Soviet periods concerning the educational activity of educational associations and individuals in the sphere of primary public education in Ukraine in the second half of the 19th – the beginning of the 20th centuries.*

***Originality.** The author determined the main trends of highlighting the defined problem. It was found that public participation in the development of primary public education based on the charity principle had not become the subject of separate historical and pedagogical research in the designated periods.*

***Conclusion.** In the pre-revolution period all the aspects of organizing primary school network were actively developed. The first attempts to generalize the achieved results were made. The main stages of the development of the public education system were critically analyzed. All the abovementioned factors created the conditions for deeper investigating the development of primary*

education in Ukraine, including the one on the basis of broad public participation in the process.

Analysis of the historiography of the Soviet period allowed to single out some works and studies that briefly covered educational activities of philanthropists and public associations in the sphere of primary public education in Ukraine in the second half of the 19th – the beginning of the 20th centuries.

However it was concluded that the problem was not represented as the separate research subject among the other problems.

Key words: *historiography, charity, primary education, educational activity, private, public initiative.*

References

1. Dneprov E. H. D. Sovetskaya literatura po istorii shkoly i pedagogiki dorevolucionnoy Rossii (1918–1977) : bibliogr. ukaz. / E.H. D. Dneprov ; Akad. ped. nauk, NII obshch. pedagogiki. – M. : NII OP, 1979. – 446 s.
2. Abramov Y. A. Hronika narodnogo obrazovaniya / YA. Abramov // Russkaya shkola. – 1890. – № 4. – S. 147–155; 1891. – № 2. – S. 200–206; № 5–6. – S. 269–277; № 7–8. – S. 284–291; № 9. – S. 215–223; 1892. – № 11. – S. 228–234; 1893. – № 1. – S. 224–232; № 11. – S. 213–219; 1894. – № 1. – S. 197–204; № 2. – S. 237–243; № 12. – S. 202–209.
3. Prugavin A. S. Zaprosty naroda i obyazannosti intelligencii v oblasti prosveshcheniya i vospitaniya / A. S. Prugavin. – SPb. : Tip-ya I. N. Skorohodova, 1895.
4. Pavlovskij I. F. K istorii poltavskogo dvoryanstva (1802–1902 gg.). Ocherk po arhivnym dannym / I. F. Pavlovskij. – Vyp. 1. – Poltava : Izdanie Poltavskogo dvoryanstva, 1906. – 277 s.
5. Pavlovskij I. F. Poltavcy. Ierarhi, gosudarstvennye i obshchestvennye deyateli i blagotvoriteli. Opyt kratkogo biograficheskogo slovaryia Poltavskoj gubernii s poloviny HVIII v. / I. F. Pavlovskij. – Poltava : Izdanie Poltavskoj uchenoj arhivnoj komissii, 1914. – 294 s.
6. Buchnevich V. E. Zapiski o Poltave i ee pam'yatnikah / V. E. Buchnevich. – Poltava, 1902. – 440 s.
7. SHCHerbina F. A. Istoriya Poltavskogo zemstva. Doreformennyj period i vvedenie zemskih uchrezhdenij / F. A. SHCHerbina. – Vypusk 1. – Poltava, 1914. – 238 s.
8. Lapshov I. Kooperaciya i kul'tura / I. Lapshov // Russkaya shkola. – 1915. – № 2. – S. 76–96.
9. Gruc' G. M. S. Rusova i prosvititel's'kij ruh v Ukraïni : dis... kand. ped. nauk : 13.00.01 / Galina Mihajlivna Gruc' ; Ternopil's'kij derzh. pedagogichnij un-t im. Volodimira Gnatyuka. – T., 1999. – 193 l.+ 165 l. dod.
10. Proizvoditel'nye sily Rossii / pod red. V. I. Kovalevskogo. – SPb., 1902. – 168 s.
11. Bagalej D. I. Istoriya g. Har'kova za 250 let ego sushchestvovaniya / D. I. Bagalej, D. P. Miller. – Har'kov, 1912. – T. 2. – 905 s.
12. Bychkov N. Gramotnost' sel'skogo naseleniya / N. Bychkov // YUridicheskij vestnik. – 1890. – № 7–8.
13. Vahterov V. P. Usloviya rasprostraneniya gramotnosti v narode / V. P. Vahterov. – M., 1895. – 195 s.
14. Deyatel'nost' Ministerstva narodnogo prosveshcheniya po vvedeniyu vseobshchego obucheniya v zemskih guberniyah // Russkaya shkola. – 1912 – № 1.
15. Grahovec'kij D. Pershi nedil'ni shkoli na Poltavshchini ta ih diyachi (1860–1862 rr.) / D. Grahovec'kij // Ukraïna. – 1928. – Kn. 4. – S. 51–73.
16. Milovidov L. Nedil'ni shkoli na CHernigivshchini v 1860 rr. / L. Milovidov // CHernigiv i pivnichne Livoberezhzhya. Oglyadi, rozvidki, materialy ; pid. red. M. Grushevs'kogo. – K., Derzhavne vidavnictvo Ukraïni, 1928.
17. Bondar L. Hristina Alchevs'ka – organizator osvitr'oï spravi v Ukraïni / L. Bondar // Rid. shk. – 2002. – № 2. – S. 60–62.

18. Ryabinin-Sklyarevs'kij O. Z revolyucijnogo ukraïns'kogo ruhu 1870-h rokiv. Odes'ka gromada 1878-h rokiv / O. Ryabinin-Sklyarevs'kij // Ukraïna. – 1927. – Kn. 4. – S. 132–145.
19. ZHitec'kij I. Kiïvs'ka gromada za 60-tih rokiv / I. ZHitec'kij // Ukraïna. – 1928. – Kn. 1. – S. 91–125.
20. Gnip M. Gromads'kij ruh 1860 rr. Na Ukraïni. Poltavs'ka gromada / M. Gnip. – H. : Derzhavne vidavnictvo Ukraïni, 1930. – 234 s.
21. Voznyak M. Z zhittya CHernigivs'koï gromadi / M. Voznyak // Ukraïna. – 1927. – № 6. – S. 114–124.
22. Rusova S. Moï spomini / S. Rusova. – K. : Ukraïna-Vita, 1996. – 208 s.
23. Istoriya Ukrainskoj SSR v 10 t. / gl. red. YU. YU. Kondufor i dr. – T. 4, 5 –. K. : Nauk. dumka, 1976.
24. Itenberg B. S. Dvizhenie revolyucionnogo narodnichestva. Narodnye kruzheniya i «hoshchdeniya v narod» v 70-h godakh HIH st. – M. : Nauka, 1965. – 443 s.
25. Rud'ko M. P. Revolyucijni narodniki na Ukraïni (70-ti roki HIH st.). – K. : Vidannya Kiïvs'kogo universitetu, 1973. – 205 s.
26. Voloshchenko A. K. Narisi z istorii suspil'no-politichnogo ruhu na Ukraïni v 70-h – na pochatku 80-h rokiv HIH st. / A. K. Voloshchenko – K. : Nauk. dumka, 1974. – 221 s.
27. Roenko S. O. Rozvitok shkil'noï privatnoï osviti v Ukraïni (HIH – pochatok HKH stolittya) : avtoref. dis... kand. ped. nauk : 13.00.01 / S. O. Roenko; Kirovograds'kij. derzh. ped. un-t im. V. Vinnichenka. – Kirovograd, 2014. – 22 s.
28. ZHurakovskij G. E. Iz istorii prosveshcheniya v dorevolucionnoj Rossii / G. E. ZHurakovskij. – M. : Pedagogika, 1978. – 160 s.
29. Borisenko V. J. Borot'ba demokratichnih sil za narodnu osvitu na Ukraïni v 60-90-h rokakh HIH st. / V. J. Borisenko. – K. : Nauk. dumka, 1980. – 155 s.
30. Istoriya Kieva. Kiïv periodu pizn'ogo feodalizmu i kapitalizmu / red. V. G. Sarbej. – T. 2. – K. : Nauk. dumka, 1986. – 439 s.
31. Ocherki istorii shkoly i pedagogicheskoy mysli narodov SSSR. Vtoraya polovina HIH veka / SH. I. Ganelin, L. D. Golubkovskih, P. V. Gornostaev i dr. – M. : Pedagogika, 1976. – 600 s.
32. Rozvitok narodnoï osviti i pedagogichnoï dumki na Ukraïni (H – pochatok HKH st.). Narisi / M. D. YArmachenko. – K. : Radyans'ka shkola, 1991. – 384 s.